

A gondolat szabad?

A nagy technológiai cégek társadalmi hatásáról, felelősségre vonásáról, hazai és nemzetközi szabályozásáról

Gondola Csaba

Bevezető

Az emberiség történelmében csupán néhány tucat olyan találmányt tudunk felsorolni, amelyek drasztikusan, rövid idő leforgása alatt változtatták meg életvitelünket, szokásainkat, társadalmi berendezkedésünket. Ilyen az ipari forradalmat elindító gőzgép, a mobilitást ösztönző gépjármű, a világot egy csapásra összezsugorító internet vagy a zsebben hordozható magánélet megtestesítője, azaz az okostelefon feltalálása. Kétségtárgy nélkül ezek közé sorolható a kétezres évek közepén megjelenő big-tech és az azt felölelő „social”, azaz közösségi média is. Társadalmi hatását és befolyását igen nehéz pontosan felmérni, de semmiképpen sem szabad alábecsülni.

Általuk ugyanis lehetővé vált az információk azonnali megosztása, a különböző vélemények becsatornázása, a vásárlói preferenciák ezer kilométerekről való meghatározása. Manapság – különösen világjárvány idején – online vásárolunk, személyre szabott hirdetésekkel szembesülünk, mindenről fényképet készítünk, feltöltünk, felhőben tárolunk, lájkokkal fejezzük ki tetszésünket, bárkinek bárhol a másodperc töredéke alatt üzenetet küldhetünk, vagy éppen tüntetéseket szervezhetünk. Látszólag minden információ egy rövid kereséssel a rendelkezésünkre áll, a nyelvi akadályok jelentős része a kifinomult internetes fordítóprogramok miatt okafogyottá váltak. A big-tech kétségtelenül könnyebbé tette életünket, szórakoztat, megőrzi emlékeinket, összeköt, kinyitja előttünk a nagyvilág ablakát.

Ingyenessége, újszerűsége, gyorsasága és a gondos marketingstratégia mentén felépített ellenállhatatlan virtuális álmvilága tömegével vonzotta a figyelmet, ismerkedésre, üzenetküldésre vágyó magánszemélyeket és az üzletre váró vállalkozásokat. Ennek következtében csak a Facebook-fiókkal rendelkezők száma 2021-re elérte a 2,89 milliárd főt,¹ a Google aktív felhasználóinak száma pedig még ezt is túlszárnyalja.² Az akaratunk ellenére létrejött hirtelen változás még a kezdetben szkeptikus, a social médiával dacoló személyeket is rövid idő alatt meggyőzte: elfogadtuk, hogy ha nincs Facebook-, Twitter-, Instagram-, újabban pedig TikTok-fiókunk, akkor az olyan, mintha nem is lennénk a tár-

¹ Lásd Number of Monthly Active Facebook Users Worldwide as the 4th Quarter of 2021 (in Millions). *Statista*, 2022. február 4.

² A magyar internetes közönségmérési adatokról szóló részletes adatokat lásd: NMHH: *Internetes közönségmérési adatok (2020. IV. negyedév)* (2021. február 25.).

sadalom része. (Poszt)modern világunk gyakran értetlenkedve tekint az efféle remetekre, akik sokszor már az offline párbeszédet sem értik teljes mértékben.

A big-tech működési logikájának megfelelően egyszerűsödött a nyelvünk, szinte mindent lerövidítettünk, minduntalan idegen eredetű szavakat használunk, sokszor csupán úgynevezett emojikkal válaszolunk egymásnak. A következmény nélküli internetes világ azt az illúziót keltette, hogy bárki bármihez érdemben hozzászólhat, és mindenkinek azonos szava lehet a közösséget érintő ügyek intézésében és formálásában. A big-tech tagadhatatlanul elősegítette az idegen kultúrák közötti falak lebontását, a különböző ideológiák terjedését, egyben a globalizmus elmélyülését. Rövidesen úgy tekintettünk a közösségi médiára, mint a demokrácia kiteljesedésének modern kori eszközére, amely alkalmas az emberi jogok előmozdítására és terjesztésére. Ekként a közösségimédia-felületek látszólag a szólásszabadság még teljesebb kibontakozásának eszközévé váltak. Emellett a társadalom korábbiaknál hatékonyabb szervezésének képességével a gyülekezési szabadság bajnokaként is tetszelegtek. Immáron néhány kattintással lehetővé vált olyan elemi erejű események megszervezése, mint az arab tavasz vagy a hongkongi tüntetések.

Többek között e miatt a függőséget okozó minőségi felhasználói élmény és kényelmi szolgáltatás, a hatékonyság és az ingyenesség miatt is esett nehezünkre megérteni, hogy valami még sincs rendben. Nem kell nosztalgikus, régi vágású embernek lennünk ahhoz, hogy érezzük, ennek a határtalan világnak jelentős árnyoldalai is vannak. A nagy multinacionális vállalatok örömmel alkalmazkodtak újdonsült szerepkörükhöz, és felvállalták az emberi jogok digitális hittérítőjének szerepét. Társadalmi felelősségvállalásnak (CSR) nevezett dokumentumokban missziójukként határozták meg a világ megváltoztatását és a hirtelen szerzett befolyásukon keresztül egyre nagyobb szeletet követeltek maguknak a társadalmi diskurzus formálásában, valamint a közösség ügyeinek intézésében. A világ lakosságának több mint egyharmadát kitevő tömeg pedig az egyes vállalatok saját üzletpolitikája és belső szabályai szerint vehetnek részt ennek a virtuális közösségnek a mindennapi életében.

A következő írás arra keresi a választ, hogy a kezdetben a lelkiismereti és szólásszabadság előmozdítójaként tetszelgő közösségi média hogyan falta fel eredeti célját és vált a politika játszóterévé, egyúttal a véleményhegemónia potenciális eszközévé. A könyvfejezet kitér arra, hogy a szólásszabadság lehetséges korlátozásán túl milyen további társadalmilag káros vetületei vannak az immáron monopóliumokká fejlődött techcégek működésének, ideértve átláthatatlanságukat, piactorzító hatásukat, a mesterseges intelligencia és az algoritmusok uralta világban rejlő veszélyeket, az adóelkerülést, vagy éppen a nemzeti szuverenitás kikezdését. Rámutat továbbá arra is, hogy a nemzeti kormányok és az egyes nemzetközi szervezetek viszonylag későn eszméltek rá a kialakult helyzet visszasságára, és hogy jelenleg is az útkeresés és a helyzetfelismerés stádiumában vannak. Megvizsgálja, hogy a jelenlegi gondolkodás szerint milyen lehetőségek állnak rendelkezésre a big-tech szabályozására és keretek között tartására. E tekintetben pedig számba veszi a fontosabb nemzetközi, európai uniós és nemzetállami szabályozási kezdeményezéseket és törekvéseket.

Elöljáróban annyit érdemes kiemelni, hogy Európa – ahogyan korunk legtöbb kihívása esetében is – egyelőre képtelen a hatékony igényérvényesítésre és arra, hogy megfelelő választ adjon az amerikai és kínai cégek által uralt digitális világ követelményeire. A britek távozásával, Angela Merkel német kancellár visszavonulásával, és a francia választásokra való felkészülés miatt Európa hatalmi vákuumba került,³ ami miatt aligha látszódna megvalósulni a Federica Mogherini uniós külügyi és biztonságpolitikai főképviselő által 2016-ban bemutatott, az *Európai Unió Globális Stratégiája*⁴ nevet viselő geopolitikai deklaráció célkitűzései.

Minden nagyhatalomnak megvannak a maga imperialista törekvései és az ezekhez rendelt eszközök: az Egyesült Államok elsősorban katonai dominanciája (*hard power*) és kiterjedt diplomáciája (*soft power*) révén, Kína lehengerlő gazdasági potenciáljával és politikai, illetve kulturális befolyásának kiterjesztésével, Oroszország pedig hibrid módon, nyers katonai erejének és zsarolási hajlandóságának együttes alkalmazásával igyekszik befolyásolni a globális folyamatokat. „Kína például nem akarja (még) az egész világot uralni, de vissza akar térni ahhoz az állapothoz, amely évezredekken keresztül fennállt, amikor koncentrikus körökön keresztül a régiót és a szélesebb régiót gazdaságilag, katonailag és kulturálisan egyaránt uralta. Tehát mintegy »kínaisítani« akarja azt a világot, amelyikben mindig is ő volt otthon.”⁵

Ezzel szemben az Európai Unió eszközei főként gazdasági és bürokratikus folyamatokra korlátozódnak, és a megváltozott világpolitikai helyzet ellenére továbbra is „az által igyekszik legitimizálni politikáit, hogy annak normái helyesek, és azok a leghatékonyabb módját nyújtják a gazdasági és politikai integrációnak”.⁶ Ahogy John Bolton egykori elnöki főtanácsadó igen találóan mondta, „Amerika megoldja a problémákat, Európa menedzseli azokat”.⁷ Az ütőképes és egységes katonai erő, a megfelelő mértékű hadászati ráfordítás és a külföldi technológiák válogatás nélküli adaptálása⁸ azonban a jelenlegi, világrend nélküli világrendben növeli a kontinens sérülékenységet és kitettségét. Úgy tűnik, ebben a világok közötti küzdelemben „Európa nem érti, hogy mennyire jelentéktelenné válik a világ többi országa számára, és belső ügyeinek megszállott újraszervezése a süllyedő Titanic padsorainak átszervezéséhez hasonlatos”.⁹ Bármennyire is túlzónak tűnik ez a megállapítás, el kell ismernünk, hogy a digitális világ szabályait egyelőre nem az egykor szebb napokat látott öreg kontinens országai írják.

³ Gabriel Sigmar: Wie Macron Frankreich zum Anführen machen will. *Der Tagesspiegel*, 2021. január 7.

⁴ Közös jövőkép, közös fellépés: erősebb Európa. European Union External Action Service: *EU Global Strategy* (2021. augusztus 18.).

⁵ Martonyi János: *Nyitás és identitás – Geopolitika, világkereskedelem, Európa*. Szeged, Iurisperitus Kiadó, 2018. 138.

⁶ Jan Zielonka: Europe as a Global Actor: Empire by Example? *International Affairs*, 84. (2008), 3. 475.

⁷ John Bolton az Edmund Burke Foundation által 2019 júliusában, Washington D. C.-ben megrendezett National Conservatism Conference résztvevőjeként szólalt fel.

⁸ Lásd többek között a kínai G5 technológia európai uniós adaptálását és az erről szóló *Az 5G jelentősége az európai gazdaság számára és az 5G-hez kapcsolódó biztonsági kockázatok enyhítésének szükségessége* című tanácsi következtetéseket.

⁹ Kishore Mahbubani: egyetemi tanár, diplomata, Szingapúr volt állandó képviselője az ENSZ mellett, az ENSZ Biztonsági Tanácsának elnöke (2001–2002).

A big-tech túlfejlődése

Kétségtelen, hogy az információs társadalom kialakulása és a digitalizáció elterjedése jelentős civilizációs teljesítmény, amely jelenlegi ismereteink szerint számottevően több előnnyel jár, mint amekkora hátrányt okoz. Mindazonáltal mára világossá vált, hogy az ezekből fakadó káros következményekkel is ugyanúgy foglalkoznunk szükséges. Az elmúlt évtizedben a tájékozódás módja ugyanis lényegesen megváltozott, és mára a közösségi média vált az emberek jelentős része számára elsődleges hírforrássá. Ennélfogva egyes cégek de facto médiaszolgáltatókká váltak anélkül, hogy az ezekre vonatkozó normák többségének meg kellene felelniük.¹⁰ A big-tech hihetetlen térnyerése, túlfejlődése és az ebből következő kontrollálhatatlansága csupán az elmúlt években vált igazán láthatóvá, így az akadémiai közegnek, a civil szférának és az egyes nemzetek kormányainak figyelme is csak nemrégiben fordult a jelenség felé.

Rá kellett döbbernünk, hogy az interneten nemcsak nagy sikerű adománygyűjtéseket szervezhetünk, hanem a gyűlöletbeszéd és az álhírek is hasonló gyorsasággal terjednek. Ugyanez elmondható a gyermekpornográfiáról vagy az internetes zaklatásról. A big-tech jellegéből adódóan megkérdőjeleződtek az addig szilárdnak hitt szellemi tulajdonhoz kapcsolódó és szerzői jogi keretek. Több demokratikus választást kellett megélnünk ahhoz, hogy rájöjjünk, azok akár idegen államok által, távolról is befolyásolhatók.¹¹ A korábban jól szabályozott, szigorú adatvédelmi rendelkezések rövidesen elégtelennek bizonyultak a határokon átvélt adattárolási és adattovábbítási gyakorlatok következtében. A túlfejlődés és az új, forradalmi technológiák megjelenésével szabályozási hézagok sora jött létre, amelyeket a kreatív cégek a maguk javára fordítottak. Az úgynevezett online gatekeeperek,¹² vagyis az online közvetítők a digitális átalakulás megkerülhetetlen szereplőivé váltak. A töretlen népszerűség, az innovációs kényszer és a profitorientáltság következtében olyan monopóliumok jöttek létre, amelyek már nem csupán egy gazdasági ágazatot uraltak, hanem valamennyi kapcsolódó területet is lefedtek. Ennek megfelelően ezek a cégek rövid időn belül képesek lettek a piac torzítására és a tisztességes verseny akadályozására.

Ugyan a társas kapcsolatok a virtuális világ előtérbe kerülésével nem szűntek meg létezni, de kétségtelenül alapjaiban megváltoztak. Francis Fukuyama már az 1999-es *A Nagy szétbomlás*¹³ című könyvében is amellett érvelt, hogy az információs társadalom, vagyis a posztindusztriális korszak kikezdte a társadalom korábban stabilnak és felbonthatatlannak hitt egységeit: meggyengítette a szociális kötelekeket, relativizálta közös értékeinket, valamint fellazította morális elveinket. Ezt a folyamatot az internet

¹⁰ Lásd Ellen L. Weintraub – Thomas H. Moore: Section 230. *Georgetown Law Technology Review*, 4. (2020), 2. 625–640.

¹¹ Lásd a 2016-os amerikai választásokba való orosz beavatkozásról szóló szenátusi jelentés megállapításait: Select Committee on Intelligence United States Senate: *Russian Active Measures Campaign And Interference in the 2016 US Election* (é. n.).

¹² Koltay, András: The Private Censorship of Internet Gatekeepers. *University of Louisville Law Review*, 59. (2020), 2. 267.

¹³ Francis Fukuyama: *A nagy szétbomlás. Az emberi természet és a társadalmi rend újjászervezése*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2000.

és a big-tech térhódítása tovább erősítette. Egyes kutatások szerint a közösségi médiában kapott pozitív vagy negatív visszajelzések (például egy képre kapott kedvelések száma) jelentős mértékben befolyásolják még az egyén adott élményhez fűződő emlékét is.¹⁴

A nyugati társadalmak által nagy becsben tartott véleménynyilvánítás szabadsága kompromittálódott, és teret nyert a moderálás, végül az önkényes cenzúra. Mindezek erodálták az állam hatalmát, végeredményben kérdőre vonták a nemzeti szuverenitás alappilléreit. A késői ráeszmélés ára lett, hogy mára nem mi uraljuk a technológiát, hanem a technológiai cégek uralják társadalmainkat, kevesek határozzák meg a sokak szabadságát, egész iparágak függnék idegen országokban honos informatikai vállalkozásoktól, és hogy egy multinacionális cég vezetője mindenféle kontroll nélkül kihúzzhatja akár az Egyesült Államok elnöke hangszórójának a zsinórját.¹⁵

Az állam szerepének csökkenése

A fentebb említett körülmények miatt egy sor olyan élethelyzet jött létre, amelyekben az állam immáron csak korlátozott fellépésre képes. A kontinenseken, időzónákon, kultúrákon és nyelveken átívelő vállalatok feletti effektív kontroll fokozatosan kicsúszott a nemzeti kormányok kezéből, sőt még a nemzeti szuverenitás absztrakt koncepciójából is. Ugyanis a high-tech természetéből fakadóan valamennyi, az államot a nemzetközi közjog alapján meghatározó feltételt¹⁶ – vagyis a területet, a lakosságot és a főhatalmat – új megvilágításba helyezte: a határok és a területi kizárólagosság, mint e konjunktív feltételek legfontosabb elemei¹⁷ értelmezhetetlenné váltak, a lakosság sem országokra, sem pedig nemzetekre nem korlátozható, a főhatalom pedig bizonyos területeken megszűnt érvényesülni.

Ezzel párhuzamosan a multinacionális cégek egyre több, államhoz hasonlatos tulajdonsággal gazdagodtak. Fizikailag területük ugyan nincs, de a virtuális teret uralják. Lakosságuk, azaz felhasználójuk bárki és bárhol lehet, főhatalmuk pedig globális szabályzataik révén a gyakorlatban sokszor az államok joghatósága felett áll. Működésük kereteit elsősorban saját szabályzataik adják, és csupán érintőlegesen érvényesül a nemzeti jog. Egyes vállalatok saját fizetőeszközt vezetnek be, saját identitást alakítanak ki, és olyan mértékben befolyásolják mindennapjainkat, amely az egyházakhoz vagy politikai szervezetekhez hasonlítható. A Facebook eközben a létező legnagyobb cenzúrarendszert működteti a háttérben, amely nagyobb mennyiségű emberi kommunikációt kezel, mint amelyet bármelyik kormányzat valaha is kezelt.¹⁸

¹⁴ Benjamin Jacobsen – David Beer: Quantified Nostalgia: Social Media, Metrics, and Memory. *Social Media + Society*, 7. (2021), 2.

¹⁵ Thierry Breton: Capitol Hill – the 9/11 of the Social Media. *Politico*, 2021. január 10.

¹⁶ Kovács Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2011. 184.

¹⁷ Martin Dixon: *Textbook on International Law*. Oxford, Oxford University Press, 2013. 149.

¹⁸ Susan Benesch: But Facebook's Not a Country: How to Interpret Human Rights Law for Social Media Companies. *Yale Journal on Regulation*, 3. (2020). 86.

Az elmúlt évtizedben olyan párhuzamos jogrendszerek jöttek létre, ahol a polgár, vagyis a felhasználó jogorvoslathoz való jogát az úgynevezett felhasználási feltételek rögzítik, és ahol a platform a döntéseit saját kénye-kedve szerint indokolja. Az automatizált rendszerek ismeretlen vállalati preferenciák alapján szűrik és moderálják a tartalmakat, az államok pedig nem rendelkeznek az ezek ellenőrzéséhez szükséges technikai kompetenciával. A vállalati adatközpontok emellett nemcsak a meglévő adatokat aknázzák ki, hanem azokból újakat is előállítanak. A felhasználók egyes techóriások esetében¹⁹ vélt jogsérelmükkel egy nemzetközi bíróság és egy legfelsőbb bíróság feladat- és hatáskörével konkuráló felügyelőbizottsághoz²⁰ fordulhatnak, amely bár névleg független az azt létrehozó vállalattól, de annak tagjai mégis a vállalattal lépnek szerződéses viszonyba. Ekként megkérdőjeleződik a döntéshozók függetlensége, ideológiai semlegessége, illetve a bíróságoktól egyébként elvárható szakmai érvelés lehetősége. A big-tech esetében a hagyományos médiaszolgáltatókkal szemben kevésbé érvényesül a hatósági és alapjogi fők, valamint problémát jelent, hogy esetükben – bár döntéseik milliók életét befolyásolhatják – teljes mértékben hiányzik az állampolgároktól származó felhatalmazás, azaz a legitimitás. A nemzeti bíróságok elől elvont ügyek miatt könnyen előfordulhat, hogy akár az algoritmusok, akár pedig a vállalat erre hivatott munkatársai az adott ország alkotmányos hagyományaitól eltérő módon határozzák meg a véleménynyilvánítás és szólásszabadság terjedelmét, tartalmát. Ezek miatt az önműködő, *pseudo* jogrendszerek miatt az egyes államok jogszabályaiban biztosított garanciális elemek nem tudnak maradéktalanul érvényesülni.

Ugyan a formális jogi érvelés szerint az alapvetően magánjogi jogviszony miatt a szolgáltató határozza meg, hogy milyen tartalmat jelenít vagy rejt el, hogy ki kivel léphet kapcsolatba, hogy milyen termékeket ajánl figyelmünkbe, vagy éppen hogy értesülünk-e egyes hírekről. Márpedig „az eszmék, nézetek szabad kifejtése, a mégoly népszerűtlen vagy sajátos elképzelések szabad megnyilvánulása a fejlődni képes és valóban eleven társadalom létezésének alapfeltétele”.²¹ Ahogyan azt Mark Zuckerberg kifejezte, „a Facebook sok tekintetben inkább hasonlít egy államra, mint egy klasszikus vállalatra”.²²

A technológiai óriásvállalatok azonban méretüknél fogva alkalmasak arra, hogy jelentős mértékben befolyásolják a közvélemény alakulását, illetve olyan eseményeket is, amelyek meghatározóak egy közösség mindennapjaiban. Az országokként milliós nagyságrendű felhasználóval rendelkező szolgáltatók a gyakorlatban pedig közszolgáltatáshoz hasonló tevékenységet végeznek, és a szolgáltatásuknak nincs reális alternatívája.

Mindezek fényében a kérdés valójában már nem az, hogy mennyire hatolhat be az állam a big-tech világába, hanem az, hogy a big-tech mennyire hatolhat be az állam szuverenitásába. „Valamely szervezet szuverenitása [ugyanis] abban a pillanatban szűnik meg, midőn más olyan szervezetek nyerik el a konkuráló tévedhetetlenség képességét,

¹⁹ Bővebben lásd Evelyn Douek: What Kind of Oversight Board Have You Given Us? *University of Chicago Law Review Online*, 1. (2020); Kate Klonick: The Facebook Oversight Board: Creating an Independent Institution to Adjudicate Online Free Expression. *Yale Law Journal*, 129. (2020), 8. 2418–2499.

²⁰ Lásd Oversight Board: *Ensuring Respect for Free Expression Through Independent Judgement* (é. n.).

²¹ 30/1992. (V.26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 170–171.

²² Franklin Foer: Facebook’s War on Free Will. *The Guardian*, 2017. szeptember 19.

melyek döntései megfellebbezhetetlenek, azaz a korábban szuverén szerv számára érvényteleníthetetlen jogi normákat jelentenek.”²³

Szabályozási kényszer

Napjainkra világossá vált, hogy a nemzetállamok jogrendszerei alkalmatlanok voltak a fizikai letelepedést nem igénylő multinacionális vállalatok szabályozására. A fentiekből kitűnik, hogy az egyes tagállamok számára egyetlen lehetőség áll fenn: meghozzá a szabályozási vákuumba került vállalatok megregulázása és a működésükkel kapcsolatos általános keretszabályok meghatározása. Ugyanis a „közvetítő szolgáltatók felelősségteljes és kellően gondos magatartása elengedhetetlen a biztonságos, kiszámítható és megbízható online környezethez, illetve ahhoz, hogy [...] a személyek gyakorolhassák az [...] alapvető jogokat, különösen a véleménynyilvánítás és az információ szabadságához, illetve a vállalkozások szabadságához és a megkülönböztetésmentességhez való jogot”.²⁴ A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy mindennek eléréséhez nem elegendő a piaci logikával operáló szolgáltatók önszabályozása, hanem az egyes államoknak aktív jogalkotással kell előmozdítaniuk állampolgáraik joghoz való hozzáférését. Bár a szabályozatlanság egyes vélemények szerint kifejezetten kedvezhet a szólásszabadságnak,²⁵ megítélésünk szerint a techcégek esetében az államoknak kifejezett kötelezettségük van a megfelelő egyensúly megtalálására és helyreállítására. Ugyanis az államon kívül egyetlen entitás sem határozhatja meg, hogy milyen mértékben érvényesülhet területén a szólásszabadság, illetve nem engedheti meg, hogy a demokratikus diskurzus torzítására és a kiegyensúlyozott információáramlás akadályozására alkalmas szereplők jöjjenek létre. A közügyek nyilvános vitája a nyugati jogrendszerekben azonban fokozottan védett megnyilvánulásnak tekintendő, tehát annak korlátozása a szólásszabadság megsértésének súlyosabb esete.²⁶

Mindezekre tekintettel kijelenthető, hogy az egyes államoknak elemi érdeke fűződik ahhoz, hogy a technológiai cégeket beszámíthatóvá, kiszámíthatóvá, valamint elszámoltathatóvá tegyék, egyúttal megtörjék a legnagyobb cégek monopolhelyzetét. Remélhetőleg ezek a feltételek a közeljövőben adottak lesznek Magyarországon, illetve az Európai Unión belül, ezáltal csökkentve saját és állampolgáraik kitettségét a harmadik országbeli vállalatokkal szemben.

²³ Bibó István: *A jogfilozófiától a politikáig*. Budapest, Argumentum, 2021. 248.

²⁴ Európai Bizottság: *Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról* (2020).

²⁵ Lásd Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, Osiris Kiadó, 2008. 454.

²⁶ Koltay András: *Az új média és a szólásszabadság – A nyilvánosság alkotmányos alapjainak újragondolása*. Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 37.

Amerikai és kínai dominancia a digitális világban

Annak ellenére, hogy az Egyesült Államok globális előnye az elmúlt években egyértelműen fogyóban van, továbbra is igazodási pont mind a fejlett, mind pedig a fejlődő országok számára. Katonai, gazdasági és innovációs erejét olyan puha eszközökkel ötvözi, mint a demokráciaexport, az emberi jogok promotálása, a multilateralizmus támogatása, a diplomácia és a humanitárius segítségnyújtás, amelyek együttese a világ vezető hatalmává teszi. A globális tudásipar motorja, amellyel nagy hatékonysággal projektálja saját standardjait, megoldásait, műszaki és technológiai eredményeit, de még értékeit és kultúráját is. Befolyása csökkenését emellett széles körű szövetségi rendszer fenntartásával ellensúlyozza, és prioritásként kezeli a nem piaci alapú gazdaságokkal szembeni közös fellépést. A nyugati világgal való értékközösség hangoztatása mentén igyekszik a nemzetközi pénzügyi rendszerek feletti kontroll megtartására, a riválisok stratégiai befektetésekből való kizárására, a nyersanyagok feletti uralom megszerzésére és Kínától való gazdasági függőségének csökkentésére.

Kína mint a Nyugat ellenpárja ezzel szemben nem rendelkezik misszionárius tradíciókkal, annál inkább elfojtott ambíciókkal. Erre minden lehetősége adott, hiszen az elmúlt évtizedekben rohamos tempóval zárkózott fel a Nyugathoz, sok tekintetben pedig már előnyre is szert tett. Végtelen erőforrásának, mértéktartó külpolitikájának, centralizált államszervezetének és alkalmazkodóképességének köszönhetően az Egyesült Államok egyedüli kihívójává vált. Ezt erősíti, hogy Kína képes volt meglépni azt, ami a valódi stratégiai autonómia elengedhetetlen kelléke: teljességében leválni az amerikai technológiákról. A korábban hivatkozott körkörös hatalom kiépítésére való hajlam tetten érhető az ország „újraegyesítési” törekvéseiben, az afrikai és dél-amerikai erőforrások feletti rendelkezés megszerzésében és a Nyugat által kolonialista arroganciával lenézett országok infrastrukturális beruházásokkal és jelentős mértékű kölcsönökkel való lekötésében. Kína emellett nyit az európai országok felé is, és a kereskedelemben rejlő kölcsönös előnyök kiaknázását hangsúlyozza. Emellett katonai kiadásait folyamatosan növeli, hadseregét ütemesen fejleszti, és rendre egyértelművé teszi, hogy bár célja a katonai konfliktusok elkerülése, szükség esetén nem riad vissza hadserege bevetésétől sem.

A jelenleg kialakulóban lévő világrend két sarokköve nem is lehetne egymástól különbözőbb: protestantizmus áll szemben a taoizmussal, liberalizmus a kommunizmussal, demokrácia a szocialista berendezkedéssel, individualizmus a kollektívizmussal és gőg az alázatossággal. Közös nevező a kölcsönös kiszolgáltatottság és a meghódíthatatlan piacok uralom alá hajtásának szándéka. Versenyük egyelőre kereskedelmi jellegű, és abban áll, hogy melyik állam tudja függőségét enyhíteni riválisával szemben és, hogy melyik állam tudja maga köré szervezni az érdekszféráján kívül eső harmadik országokat, beleértve az Európai Uniót. Nincs ez másként a technológia és az innováció területein sem, ahol a két nagyhatalom immáron fej-fej mellett halad. Az Egyesült Államok digitális politikája javarészt a széles körű együttműködésen alapszik, míg Kína kiterjedt ellenőrzést folytat, és kontroll alatt tartja a teljes kibertechnológiai világot. Az Európai Unió ehhez képest normatív imperializmusát alkalmazva szabályozói szuperhatalomként próbál fellépni és harmadik erőként megjelenni a digitalizáció térképén.

Ennek következtében, amíg Európa „privacy shielddel” védi magát, addig az Egyesült Államok és Kína a fennmaradt európai befolyást is kiirtja a kulcsfontosságú iparágak többségében. Az egykori – főként – német ipartechnológiai fejlettségen és eredményeken alapuló európai befolyás a digitális gazdaságban az utóbbi időkben jelentősen lecsökkent. Ha ez a tendencia kitart, hamarosan nem lesz ráhatása Európának arra, hogy milyen minőségi szabványok szerint kerülhetnek forgalomba a termékek a saját piacán. Strukturális hiányosságokról és elhibázott stratégiáról árulkodik, hogy az új technológiák piacán nincsenek jelentős európai szereplők, amelyek érdemben befolyásolni tudnák a fejlesztések irányát vagy a vonatkozó szabványok kialakítását. A fogyasztói területen a nagy amerikai techcégek piaci erejükből fakadóan önmaguk határoznak és döntenek a szabványokról, amelyeket Kína állami vállalatok bevonásával próbál ellensúlyozni. Az Egyesült Államok ezt felismerve megpróbál elsősorban Európa országaival és Kína térségbeli riválisaival együttműködni a kínai technológiai és piaci térnyerés visszaszorítása érdekében. Ebben az erőpróbában Európa pedig egyre csak marginalizálódik, ami közvetlen káros kihatással van Magyarország mozgásterére és igényérvényesítési képességére is. Hazánk ugyanis nem csupán földrajzi, kulturális, vallási és ideológiai, hanem technológiai választóvonalon is fekszik. Sajátos módon itt „az izoláltság és a központi fekvés hátrányai együttesen súlyosodtak reánk”.²⁷

Az érdekérvényesítés nemzetközi színtere

Látható a fentebb ismertetett problémahalmaz miatt, hogy a digitális nagyvállalatok meg-
regulázása korántsem egyszerű feladat, különösen nem az alacsonyabb lakosságszámú és kisebb igényérvényesítési képességgel rendelkező nemzetállamok számára. Mindezek miatt a hathatós fellépés megítélésünk szerint kizárólag az Európai Unió, méghozzá annak egységes fellépésén keresztül vezet, ugyanis Magyarország önmagában nem rendelkezik számottevő infrastruktúrával, sem pedig elegendő gazdasági potenciállal egy ilyen horderejű kérdés érdemi befolyásolására.

Kiváltképp igaz ez, mert a szabályozás sem mindegy, hogy hol kezdődik: az lehet többek között versenyfelügyeleti, adóügyi, tartalomszabályozási, alapjogi, de akár még ideológiai alapú is. További nehézséget okoz, hogy egy-egy szektorális szabályozás esetében komoly érdekellentétek feszülnek egymásnak a letelepedés szerinti ország, azaz a haszonélvező, valamint a szolgáltatást eltérni köteles, azaz „jogfosztott” vagy „felhasználó” ország között. Ez utóbbi ugyanis jelentős adóbevételtől esik el a big-tech határon átnyúló szolgáltatási modellje következtében. Ebből kifolyólag valóban hatékony szabályozási modell nem képzelhető el átfogó nemzetközi konszenzus nélkül. Annak felismeréseként, hogy a digitális gazdaság adóztatási nehézségeire választ szükséges adni, az Európai Unió, a G20 és a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet

²⁷ Andrassy Gyula: *A magyar állam fennmaradásának és alkotmányos szabadságának okai*. III. kötet. Budapest, Franklin Társulat, 1911.

(a továbbiakban: OECD) több javaslatot is előterjesztett, többek között a digitális szolgáltatási adó bevezetésére vonatkozóan.²⁸

Ezek közül az eddigi legszélesebb körű szabályozási kísérlet a párizsi székhelyű OECD keretein belül zajlik. Az ezen a fórumon kezdeményezett globális adóreform célja, hogy egy igazságosabb elosztás révén lehetővé tegye az érintett államok számára, hogy nagyobb mértékben részesüljenek a nagy multinacionális vállalatok által fizetett társasági adóból, méghozzá úgy, hogy azt közvetlenül a működésük szerinti államban fizessék meg, és ne menekíthessék ki adóparadicsomokba. Ebben a tekintetben mérőfölkőnek számít, hogy a két pilléren nyugvó javaslatcsomag irányvonalait a részt vevő 140 állam 2021. július 1-jén elfogadta.²⁹ Az elsősorban amerikai érdekeket sértő eredeti javaslat szerint a csomag nem csupán a digitális cégekre, hanem valamennyi, fogyasztóval kapcsolatban lévő multinacionális cégre is kiterjedt volna, azonban a kompromisszumos megoldás szerint a szabályozás hatálya egy lényegesen szűkebb kört ölel fel. Az Egyesült Államok mint a nagy techvállalatok többségének otthont adó állam ettől függetlenül erősen ellenzi a digitális szolgáltatások utáni adó mint a nyereségadó egyik fajtájának bevezetését, mivel az megítélése szerint hátrányosan érintené az amerikai techóriásokat.³⁰

Az OECD adatai szerint 240 milliárd amerikai dollár nagyságrendű adóelkerülés felszámolása érdekében létrehozott, úgynevezett *Inclusive Framework*³¹ első pillére a legalább 20 milliárd euró éves árbevétellel és 10%-ot meghaladó nyereséggel rendelkező digitális és jelentős márkanévvel bíró óriáscégre (MNEs) vonatkozik. A javaslatcsomag alapján az érintett cégek extraprofitja felett egy jövedelem-újraosztási mechanizmus fog rendelkezni, amely a felhasználó ország számára jelent többletforrást.

A második, Magyarország számára kritikusabb pillér globális minimum társasági adó (GloBe) bevezetését irányozza elő, egyben bünteti azokat a vállalkozásokat, amelyekre a globális sztenderdhez képest alacsonyabb effektív adókulcs vonatkozik. A minimumadó mértéke a G20-országok 2021. július 9–10-i megállapodása szerint legalább 15%,³² amit a részt vevő tagállamok 2021 októberében el is fogadtak. A megegyezés szerint az új szabályozás 2023-ban lép majd életbe. A 9%-os társasági adószinttel rendelkező Magyarországot az eredeti tervek hátrányosan érintették volna, azonban a kompromisszumos megoldásnak köszönhetően a magyar társasági adó kulcsa változatlan marad, és egy tízéves átmeneti időszakot is sikerült kiharcolni.

A politikai kompromisszum szerint a két pillér csak együttesen léphet hatályba, azok szétválasztása nem lehetséges. Európai uniós szempontból kiemelendő, hogy az Európai Bizottság várhatólag az elfogadott *Inclusive Framework*-nek megfelelő szövegű irányelvet

²⁸ Young Ran Kim: Digital Services Tax: A Cross-Border Variation of the Consumption Tax Debate. *Alabama Law Review*, 72. (2020), 1. 135.

²⁹ OECD: *Statement on a Two-Pillar Solution to Address the Tax Challenges Arising From the Digitalisation of the Economy* (2021. július 1.)

³⁰ Lásd Ruth Mason, *The Transformation of International Tax*, 114 AM. J. INT'L L. 353 (2020).

³¹ OECD (2021): i. m.

³² OECD (2021): i. m.

fog előterjeszteni, így annak rendelkezései idővel a magyar jogrendszer részévé válnak, hiszen az irányelv az elérendő célokat illetően minden címzett tagállamra kötelező.³³

Az Európai Unió mozgástere az éleződő digitális versenyben

Ha a big-tech működésének hazai felülvizsgálatáról beszélünk, akkor aligha kerülhető meg, hogy szót ejtsünk az Európai Unióban zajló folyamatokról, jogalkotási elképzelésekről. Ugyanis Magyarország jogi mozgástere és igényérvényesítési képessége nem értelmezhető az európai uniós folyamatok és szabályozási irányok figyelembevételével.

Általánosságban elmondható, hogy az Unión belül a szabályozási gondolkodás jellemzően pénzügyi, versenyfelügyeleti vagy fogyasztóvédelmi, kisebb számban alapjogi formát ölt. Mindezek azonban a látszat ellenére korántsem technikai jellegű kezdeményezések, hanem egy jól átgondolt, normatív imperializmus jegyeit hordozó uniós stratégia megvalósításának eszközei.³⁴ Ellentétben az Egyesült Államokkal, Oroszországgal vagy Kínával, az Európai Unió tagállamai multilaterális egyezményeikkel és együttes kereskedelmi erejükkel lépnek fel a globális rend alakításában. Ahelyett ugyanis, hogy feltételeit katonai erő igénybevételével szabná meg, mint ahogyan azt Amerika Irak esetében tette, az Európai Unió meggyőzi a többi országot arról, hogy „azt akarják, amit ő akar”. E tekintetben osztjuk Jan Zielonka érvelését, aki már egy bő évtizede is amellett érvelt, hogy az Európa Unió törekvései valójában nagyhatalmi természetűek.³⁵ Az európai normákat és előírásokat a világ minden táján fokozatosan átveszik, amit gyakran a szabályozási imperializmus vádjával illetnek.³⁶ Ez olyan területeken figyelhető meg, mint például a pénzügyi piacok, az adatvédelem, az élelmiszer-védelem és az egészségvédelem, a környezetvédelem vagy a büntető igazságszolgáltatás.³⁷

Mindemellett természetesen megjelennek olyan elemek is, amikor a közösség akarata egy pozitív, normatív erő formájában ölt testet, amely akár materiális előnyök hiányában (sőt, gazdaságilag kifejezetten hátrányos módon) is konfrontálódik harmadik államokkal, de még saját tagállamaival is, ha például az emberi jogok előmozdításáról van szó.³⁸ Európa nyújtja például a világon a legtöbb fejlesztési segítyt is.³⁹ E tekintetben előremutató fejlemény, hogy 2020 októberében az uniós döntéshozók megállapodtak Európa digitális szuverenitásának erősítéséről, és a Helyreállítási és Rezilienciaépítési Eszköz

³³ Az Európai Unió működéséről szóló szerződés 288. cikke.

³⁴ Lásd az Európai Bizottság 2021. május 18-i Communication on Business Taxation for the 21st Century dokumentumát. European Commission: *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council* (2021. május 18.).

³⁵ Zielonka (2008): i. m. 471.

³⁶ Europe v. US Business. *Wall Street Journal*, 2008. január 17.

³⁷ Lásd David Bach – Abraham Newman: The European Regulatory State and Global Public Policy: Micro Institutions, Micro Influence. *Journal of European Public Policy*, 14. (2007), 6. 827–846.

³⁸ Ian Manners: Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? *Journal of Common Market Studies*, 40. (2002), 2. 252.

³⁹ Zielonka (2008): i. m. 474.

forrásainak legalább 20%-át fordítják majd a digitális átállás előmozdítására és a digitális infrastruktúra fejlesztésére.

Ennek ellenére kétségtelen, hogy a klasszikus (*hard*) hatalmi eszközök hiányában az Európai Uniónak egyelőre – a fentebb felsorolt, kényszerítőleg ható bürokráciáján és szabályozási befolyásán kívül – nincs ütőképes kártya a kezében. Ez a fajta közvetett módon való igényérvényesítés ugyanis alkalmas arra, hogy alakítsa a nemzetközi szabályozási kereteket, exportálja saját működési modelljeit, illetve hogy feltételekhez kösse a hozzávetőlegesen 450 milliós piacához való hozzáférést, de konszenzus és tagállami akarat hiányában alkalmatlan arra, hogy életképes alternatívát mutasson az amerikai és a kínai multinacionális vállalatok dominanciájával szemben. Normatív erejének a világ egyes részeire való kiterjesztése emellett elérhetetlennek tűnik a hatalmas kulturális, nyelvi és vallási különbözőségek következtében.⁴⁰ A multilateralizmus alakításából származó versenyelőny ráadásul az elmúlt időben fogyatkozni látszik „a fejlődő országok egy hirtelen gyarapodó csoportja miatt, amelyet informálisan Brazília, India és Dél-Afrika vezet, és amelyek immáron kétségbe vonják az Európai Unió elsőbbségét”.⁴¹

Ennek következtében Európa legértékesebb „fegyvere” önmaga, vagyis fejlett, egy-
séges piaca és az ahhoz való hozzáférésben rejlő gazdasági előnyök. Nem véletlen tehát, hogy az Európai Unió – jobb híján – minden rendelkezésére álló belső eszközével igyekszik ráhatást gyakorolni a rajta kívül álló globális folyamatokra.

2019. január 31-én jelent meg a *Politico* honlapján egy rövid elemzés az új uniós adatvédelmi szabályokról azzal a felütéssel, hogy „Európa ismét meg akarja hódítani a világot”.⁴² Bár Európában az adatvédelemnek több évtizedes hagyományai vannak, mégis nagy felzúdulást keltett a 2018 májusában hatályba lépett általános adatvédelmi rendelet (a továbbiakban: GDPR).⁴³ A választás nem véletlenszerű: az Unió igen buzgón bővítette adatvédelmi szabályainak hatályát annak érdekében, hogy védelmet nyújtson azon polgárainak, akik adatait külföldre továbbítják, és akik adatait az Unióban aktív külföldi cégek kezelik.⁴⁴ A meglehetősen széles körben alkalmazandó rendelet előírásai ugyanis vonatkoznak minden olyan vállalkozásra vagy gazdálkodó egységre, amely valamely uniós országban lévő fiókja tevékenységének részeként személyes adatokat kezel. A rendelet hatálya függetlenül az adatok kezelési helyétől, illetve abban az esetben is alkalmazandó, ha az adott vállalkozás székhelye az Európai Unión kívül van, de az Európai Unióban kínál árukat vagy szolgáltatásokat, vagy uniós magánszemélyek viselkedését követi nyomon.

⁴⁰ Helene Sjursen: The EU as a ‘Normative Power’: How Can this Be? *Journal of European Public Policy*, 13. (2006), 2. 235–251.

⁴¹ Desmond Dinan: *Ever Closer Union: An Introduction to European Integration*. (H. n.), Lynne Rienner Publishers, 2010. 510.

⁴² Mark Scott – Laurens Cerulus: Europe’s New Data Protection Rules Export Privacy Standards Worldwide. *Politico*, 2018. január 31.

⁴³ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 Rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet).

⁴⁴ Cedric Ryngaert: Symposium Issue on Extraterritoriality and EU Data Protection. *International Data Privacy Law*, 5. (2015), 4. 221.

A GDPR lényege pedig pontosan ebben rejlik: tág hatálya és a megsértéséhez kapcsolt szigorú büntetések az érintett harmadik állambéli vállalatokat arra készteti, hogy vagy harmonizálják szabályzataikat, működési elveiket és üzletkötési gyakorlatukat az uniós szabályokkal, vagy elesnek az egységes piac által kínált profittól. Ekként a GDPR-nak nem csupán adatvédelmi, de versenypiaci funkciója is van. „Az uniós versenypolitika a belső piac egyik mozgatórugója, a tisztességes piaci verseny kialakítására törekszik azáltal, hogy befolyásolja a piac szerkezetét és a piaci résztvevők magatartását.”⁴⁵

Hasonló logika mentén nyújtotta be az Európai Bizottság 2020. december 15-én a digitális szolgáltatásokról szóló javaslatcsomagját. A csomag két elemből, az úgynevezett digitális szolgáltatásokról szóló (a továbbiakban: DSA), valamint a digitális piacokról szóló⁴⁶ (a továbbiakban: DMA) rendelettervezetéből áll. A javaslatok arra az évek óta növekvő igényre kívánnak választ adni, miszerint a digitális piacok működésének szabályrendszere az idő múlásával és a technológia fejlődésével korszerűtlenné vált. A tervezeteket a 2000-ben elfogadott elektronikus kereskedelemről szóló irányelvben (2000/31/EK irányelv) foglaltakra tekintettel alakították ki, nem felülírva, hanem kiegészítve annak rendelkezéseit. Célja, hogy új keretrendszert biztosítson a felhasználók, a közvetítő platformok és a hatóságok jogai és felelősségei tekintetében, ezáltal erősítve a bizalmat, a versenyképességet, a növekedést és az innovációt.

A dokumentumok rögzítik az online közvetítők alapvető kötelezettségeit és felelősségeit, növelik az alapvető jogok érvényesülését, és védik a fogyasztók érdekeit. Erősítik a demokráciát, az egyenlőség és a jogállamiság tiszteletben tartását. Hatálya az olyan közvetítő szolgáltatásokat igénybe vevő személyekre vonatkozik, akik, illetve amelyek székhelye vagy lakóhelye az Unióban található, függetlenül az érintett szolgáltatók székhelyétől.⁴⁷ Ekként extraterritoriális hatállyal rendelkezik, mivel követelményei az Unión kívülről nyújtott szolgáltatásokra is egyaránt vonatkoznak (például TikTok).

Szabályozási újdonság, hogy ha egy adott tagállami hatóság jogellenes tartalom eltávolításáról szóló határozatot hoz, azt közvetlenül a szolgáltatónak címezi, és nem a szolgáltató székhelye szerinti hatóságnak. Szintén újszerű szabályozás, hogy differenciált gondossági kötelezettségeket (*due diligence*) állapít meg a különböző szolgáltatók számára aszerint, hogy azok milyen tevékenységet végeznek, mekkora a hatásuk a piacra, és mekkora mérettel rendelkeznek. A rendelettervezet meghatározza a jogellenes tartalom, az online platform, valamint a tartalommoderálás fogalmait is. Ez utóbbi a szövegezés értelmében a közvetítő szolgáltató által végzett olyan tevékenység, amelynek célja a jogellenes tartalom, információ felderítése, azonosítása, amely az általános szerződési feltételekbe ütközik, ideértve az olyan intézkedések megtételét, amely a jogellenes tartalmat elérhetetlenné, láthatatlanná, hozzáférhetetlenné teszi.⁴⁸ A felhasználók védelmét szolgálja az algoritmusok átláthatóságának, a panaszkezelési eljárások kialakításának, valamint a döntések megtámadhatóságának követelménye.

⁴⁵ Gombos Katalin: *Az Európai Unió Joga*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2017. 351

⁴⁶ Európai Bizottság: *Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális ágazat vonatkozásában a megtámadható és méltányos piacokról* (2020. december 15.).

⁴⁷ DSA rendelet 1. cikk (3) bekezdés.

⁴⁸ DSA rendelet 2. cikk p) pontja.

A DMA rendelettervezet a korábban említett kapuőr szolgáltatókra vonatkozóan tartalmaz rendelkezéseket, és ezekre nézve határoz meg magatartási szabályokat. Ezek a vállalatok ugyanis jelentős hatást gyakorolnak a digitális piacokra történő belépésre, irányításuk alatt tartják azt, ugyanakkor be vannak ágyazódva e digitális piacokba, ami azzal jár, hogy számos üzleti felhasználó nagymértékben függ tőlük, ez pedig egyes esetekben tisztességtelen piaci magatartáshoz vezet.⁴⁹ Ebben az esetben megakadhat az információáramlás, a versenytársak értékes adatoktól eshetnek el, aminek következtében kiszolgáltatottá válhatnak, illetve lelassulhat az innováció.

A kapuőrré minősítés feltétele, hogy az alapvető platformszolgáltató jelentős hatást gyakoroljon a belső piacra, olyan szolgáltatást működtessen, amely fontos kapuként szolgál az üzleti felhasználók számára, valamint állandósult és tartós pozíciót élvezzen műveletei során, vagy a közeljövőben várhatóan ilyen pozícióra tegyen szert.⁵⁰ Hatálya az Unióban letelepedett üzleti felhasználók vagy végfelhasználók részére nyújtott alapvető platformszolgáltatásokra vonatkozik, függetlenül a kapuőrök telephelyétől vagy tartózkodási helyétől és a szolgáltatásnyújtásra egyébként alkalmazandó jogtól.

Nemzeti szabályozási kísérletek

Mint korábban említettük, a big-tech körüli visszásságok észlelésével egyre nagyobb számban kerülnek napvilágra nemzetállami szintű szabályozási elképzelések a fogyasztóvédelem, a versenyfelügyelet, illetve az állampolgári jogok garانتálása érdekében. Ez az Európai Unión belül elsősorban a közvetítő szolgáltatókra vonatkozó kellő gondossági követelmények előírását jelenti,⁵¹ de látni kell, hogy a high-tech jellegéből fakadó aszimmetria miatt az egyedi jogalkotási próbálkozások hatékonysága a nemzetközi konszenzuson alapuló, egységes fellépéssel összevetve igencsak kérdéses. Az elmúlt években a „too big to tax” jelenség feltörésére, a versenytorzító gyakorlatok kizárására és a joghatóság megállapítására irányuló számos kísérlet fulladt kudarcba.

Az Amazon Ausztria mellett Olaszország, Németország és Luxemburg látókörébe is került az általános szerződési feltételeiből következő tisztességtelen piaci magatartása miatt.⁵² Bár az Egyesült Államok nyomására és a kereskedelmi háború közvetlen veszélye miatt többször elhalasztották, 2019-ben a francia parlament úttörő jelleggel mégis elfogadott egy jogszabályt (ún. GAFA törvény), amely a globális szinten évente legalább 750 millió euró, Franciaországban pedig évente 25 millió euró bevétellel rendelkező digitális vállalatokra szab ki bevételük után 3%-os adókulcsot.⁵³ Szintén a francia parla-

⁴⁹ DMA rendelet indokolása.

⁵⁰ DMA rendelet 3. cikk (1) bekezdés.

⁵¹ DSA preambulum (2) bekezdése; Európai Bizottság: Rendelet a digitális szolgáltatások egységes piacáról.

⁵² Lásd Raoul Hoffer: Austrian Competition Law: Tough on Big Tech. *Competition Law International*, 15. (2019), 1. 135.

⁵³ LOI n° 2019-759 du 24 juillet 2019 portant création d'une taxe sur les services numériques et modification de la trajectoire de baisse de l'impôt sur les sociétés.

ment fogadta el azt a szólásszabadság védelméről és az álhírekkel szembeni fellépésről szóló törvényt, amely a közösségimédia-szolgáltatásokra vonatkozik.⁵⁴ Hatálya kiterjed azokra a digitális szolgáltatókra, amelyek havi szinten legalább 5 millió egyedi látogatóval rendelkeznek, vagy egyes közérdekű vitához kapcsolódó hirdetéseik végrehajtásához legalább 100 euró értékű pénzösszeget kapnak. A kapcsolódó, gyűlöletbeszéd elleni törvényt (ún. *Projet de Loi Avia*) végeredményben az Alkotmánytanács a szólásszabadságba való túlzott beleavatkozásra hivatkozva megsemmisítette.⁵⁵ A törvényjavaslat a cégeket globális bevételeik 4%-áig terjedő pénzbírsággal is sújthatták volna, amennyiben fajhoz, nemhez, valláshoz, szexuális irányultsághoz vagy fogyatékosághoz kapcsolódó, gyűlöletkeltő és egyértelműen tiltott tartalmakat egy napon belül, illetve a terrorista és gyermekpornográfiai tartalmakat pedig egy órán belül nem távolították volna el felületeikről.

Németországban a közösségi hálón történő jogérvényesítésről szóló 2017-es törvény⁵⁶ a belföldön elérhető közösségimédia-plattformok feladatává tette, hogy fellépjenek a gyűlöletbeszéd, az álhírekkel és az egyéb büntetőjogi kategóriába eső tartalmakkal szemben. Szintén 2017-ben fogadták el a közösségimédia-szolgáltatókra vonatkozó jogszabályt, amelynek módosítását 2021. január 14-én szavazta meg a Bundestag.⁵⁷ A törvénymódosítás a nagy méretű információs technológiai cégek piactorzító tevékenységét kívánja enyhíteni, elsőként az Európai Unióban. A norma értelmében az átláthatóság szempontját szem előtt tartva a szolgáltatóknak felületeiken elérhetővé kell tenniük a panaszkezelés részletes szabályait. Emellett könnyen átlátható, közvetlenül elérhető és állandóan rendelkezésre álló eljárást kell biztosítaniuk a bejelentést tevő panaszosok számára. Említésre méltó, hogy a nemzetközi digitális vállalatok működésével kapcsolatban már a német Alkotmánybíróság is hozott határozatot.⁵⁸ Ebben a testület megállapította, hogy az egyes alapjogoknak maradéktalanul érvényesülnie kell az online térben is.

Ausztriában 2021. január 1-én lépett hatályba a kommunikációs platformokról szóló törvény,⁵⁹ amelynek alapjául a német szabályozás szolgált. A törvény hatálya azokra a hazai és nemzetközi szolgáltatókra terjed ki, amelyek digitális platformjukon keresztül, jövedelemszerzés céljából nyújtanak szolgáltatásokat. Újítása, hogy kötelezi a szolgáltatókat a moderálási tevékenységükből következő panaszokkal és szabálytalanságokkal szembeni hatékony jogorvoslat biztosítására. A szolgáltatóknak egyebek mellett éves jelentést kell készíteniük az osztrák hatóságok számára, amelyben a panasszal érintett ügyek elintézéséről számolnak be.

Lengyelországban 2020. december 17-én jelentette be az igazságügyi miniszter, hogy javaslatcsomagot nyújt be a kormánynak a közösségi média szabályozása érdekében.⁶⁰ A normaszöveg alapján a tervezet célja a véleménynyilvánítás és szólásszabadság, vala-

⁵⁴ Loi relative à la lutte contre la manipulation de l'information.

⁵⁵ A törvény francia nyelven itt érhető el: www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000042031970.

⁵⁶ Netzwerkdurchsetzungsgesetz (NetzDG).

⁵⁷ Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen (GWB).

⁵⁸ Bundesverfassungsgericht 1 BvQ 42/19.

⁵⁹ Kommunikationsplattformen-Gesetz KoPI-G.

⁶⁰ A dokumentum elérhető: www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/zachecamy-do-zapoznania-sie-z-projektem-ustawy-o-ochronie-wolnosci-uzytownikow-serwisow-spolesznosciowych.

mint az információhoz való jog biztosítása a közösségi média önkényes cenzúrázásával szemben. A tervezet hatálya az egymillió regisztrált felhasználóval rendelkező közösségi szolgáltatókra terjedne ki, és német mintára meghatározza a szolgáltatók jogellenes tartalommal kapcsolatos felelősségét. Ezek mellett panaszkezelési mechanizmust irányoz elő, és széles körben lehetővé teszi a keresetindítást a magánszemélyek számára. Az egyes előterjesztésekről az előzetes tervek szerint egy tanácsban eljáró testület döntene, amelynek döntésével szemben a felek a rendes bírósághoz fordulhatnak. Az előterjesztés kimondott célja, hogy biztosítsa, hogy ami a lengyel nemzeti szabályok szerint nem minősül jogellenes tartalomnak, azt a közösségimédia-szolgáltatók saját belső előírásaik alapján se cenzúrázhassák. A jogszabálytervezet egyelőre a lengyel belpolitikai események miatt nem került a parlament elé.

Magyarországon a technológiai cégek hazai tevékenységének korlátok közé szorítása komolyabban az igazságügyi miniszter által létrehozott Digitális Szabadság Bizottság (a továbbiakban: DSZB) keretein belül merült fel. Érintettségük okán a testület tagjai többek között a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, az Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság, a Gazdasági Versenyhivatal és a Nemzeti Hírközlési és Informatikai Tanács. A testület deklarált célja, hogy átláthatóvá tegye a transznacionális technológiai cégek működését, és hogy az állami szervek tapasztalataira építkezve témakörönként megvizsgálja az online tér kihívásait.⁶¹ A bizottság honlapján az állampolgárok saját tapasztalataikat is megoszthatják, és témafelvetésekkel élhetnek. Az így gyűjtött információ, valamint a nemzetközi tapasztalatok birtokában az Igazságügyi Minisztérium 2021 elején a techcégekre vonatkozó törvénytervezet benyújtását irányozta elő, amelyre az Európai Unió berkein belüli törekvések miatt⁶² egyelőre nem került sor.

Az imént felsorolt nemzeti szabályozási terveket a DSA és a DMA rendeletekkel összevetve megállapítható, hogy azok nagy fokú átfedést mutatnak, így jövőbeli összekapcsolásuk és a tagállami tapasztalatok uniós fórumokra való becsatornázása célszerűnek mutatkozik. Az egységes fellépésben rejlő potenciál érdekében az Európai Uniónak vezető szerepet kell vállalnia a harmadik országbeli technológiai vállalatok megregulázása és az uniós állampolgárok védelme terén. Mindazonáltal az uniós döntéshozatal lassúsága és bürokratikussága több tagállamot is arra készíthet, hogy önállóan lépjen fel a szabályozatlanságból és a túlterjeszkedésből fakadó káros következményekkel szemben.

Következtetések

A digitalizáció térnyerése alapvetően változtatta meg társadalmainkat és szokásainkat. Az információs társadalom kialakulása jelentős civilizációs teljesítmény, amely azonban számos negatív következményt is eredményezett. Koncentrálódtak és egyszerűsödtek a kommunikációs csatornáink, magánkézben lévő profitorientált monopóliumok szűrőin

⁶¹ Részletesebben lásd: digitalisszabadsag.kormany.hu.

⁶² Lásd a DSA és DMA rendeleteket.

keresztül jutunk hírekhez és információhoz, féktelen sebességgel terjednek az álhírek és a különböző ideológiák. Ezek a körülmények felkavarhatják, és nagymértékben befolyásolhatják a több évszázadon keresztül lassan, de folyamatosan fejlődő társadalmi egyensúlyt. Emellett a technológiai óriás cégek hirtelen keletkezett hatalma alkalmas arra, hogy kikezdje a féltve őrzött állami szuverenitás alapjait, és felülírja az eddig követett nemzetközi írott és íratlan szabályokat. A szabályozási fáziskésésnek köszönhetően pedig rá kellett döbbernünk, hogy immáron nem vagyunk teljes mértékben urai az életünk minden szegmensét átszövő digitális világnak.

Ennek a transzformációnak a motorja elsősorban az Egyesült Államokban, illetve az utóbbi években Kínában van, Európa pedig – mint sok más területen – ez esetben sem a folyamatok irányítója, hanem azok utólagos menedzselője. Európa egyértelmű stratégia hiányában, valamint hatékony döntéshozó mechanizmusok, és leginkább tagállami akarat nélkül egy jóságos⁶³ szereplő marad, amely lemarad a reálpolitika és a hatalom nyelvén beszélő versenytársai mellett. J. C. Sharman, a Cambridge-i Egyetem Politikai és Nemzetközi Tanulmányok Tanszékének nemzetközi kapcsolatokért felelős professzora egyik könyvében⁶⁴ egyébként is amellett érvel, hogy valójában téves az az általánosan bevett nézet, amely szerint Európa a katonai dominanciájának köszönhetően valaha is uralta volna a világot. Mi több, a Nyugat dominanciája egy történelmi kisiklás volt csupán az elmúlt évezredben, amely egy átmeneti, anomális időszaka a világpolitikának, és jelenleg úgy tűnik, hogy rövidesen visszatérünk egy sokkal megszokottabb történelmi helyzethez, amelyben Ázsia nagy államai lesznek újra a világ vezető hatalmai. Akár elfogadjuk Sharman – nem minden alap nélküli – érvelését, akár tagadjuk az ázsiai felemelkedésre vonatkozó jóslatokat, első lépésként el kell fogadnunk azt a tényt, hogy Európa jelenleg nem képes arra, hogy a digitális térben felvegye a versenyt geopolitikai vetélytársaival. A kínai növekvő befolyás mellett ugyanolyan aggodalomra ad okot, hogy egyelőre a mindennapi életünket befolyásoló amerikai techóriások visszaszárított gyakorlataival szemben sincs megfelelő eszköz a kezünkben.

Mindezek miatt elengedhetetlen, hogy az Európai Unió, rosszabb esetben pedig a tagállamok egyenként olyan szabályozási környezetet hozzanak létre, amely gátat szab a monopóliumok tisztességes versenyt akadályozó gyakorlatának, a szólásszabadság és a demokratikus diskurzus korlátozásának és a véleménybuborékok kialakulásának. A szólás amerikai szabadsága helyett törekednünk kell arra, hogy autonómiánk kivívásával a szólás európai szabadságát is visszaszerezzük, és saját alkotmányos hagyományaink mentén értelmezhesük állampolgári jogainkat.

Irodalomjegyzék

Andrássy Gyula: *A magyar állam fönntmaradásának és alkotmányos szabadságának okai*. III. kötet. Budapest, Franklin Társulat, 1911.

⁶³ Jan Zielonka: The EU as an International Actor: Unique or Ordinary? *European Foreign Affairs Review*, 16. (2011), 3. 289.

⁶⁴ Jason C. Sharman: *Empires of the Weak*. Princeton University Press, 2019.

- Bach, David – Abraham Newman: The European Regulatory State and Global Public Policy: Micro Institutions, Micro Influence, *Journal of European Public Policy*, 14. (2007), 6. 827–846. Online: <https://doi.org/10.1080/13501760701497659>
- Benesch, Susan: But Facebook's Not a Country: How to Interpret Human Rights Law for Social Media Companies. *Yale Journal on Regulation*, 3. (2020). 86–111.
- Bibó István: *A jogfilozófiától a politikáig*. Budapest, Argumentum, 2021.
- Breton, Thierry: Capitol Hill – the 9/11 of the Social Media. *Politico*, 2021. január 10. Online: www.politico.eu/article/thierry-breton-social-media-capitol-hill-riot/
- Dinan, Desmond: *Ever Closer Union: An Introduction to European Integration*. (H. n.), Lynne Rienner Publishers, 2010. Online: <https://doi.org/10.1515/9781685856892>
- Dixon, Martin: *Textbook on International Law*. Oxford, Oxford University Press, 2013.
- Douek, Evelyn: What Kind of Oversight Board Have You Given Us? *University of Chicago Law Review Online*, 1. (2020). Online: <https://lawreviewblog.uchicago.edu/2020/05/11/fb-oversight-board-edouek/>
- Európai Bizottság: *Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitalis ágazat vonatkozásában a megtámadható és méltányos piacokról* (2020. december 15.) Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020PC0842&from=HU>
- Európai Bizottság: *Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról* (2020). Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020PC0825&from=HU>
- European Commission: *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council* (2021. május 18.). Online: https://ec.europa.eu/taxation_customs/system/files/2021-05/communication_on_business_taxation_for_the_21st_century.pdf
- European Union External Action Service: *EU Global Strategy* (2021. augusztus 18.). Online: http://europa.eu/globalstrategy/sites/globalstrategy/files/eugs_hu_version.pdf
- Europe v. US Business. *Wall Street Journal*, 2008. január 17. Online: www.wsj.com/articles/SB120053154686996085
- Foer, Franklin: Facebook's War on Free Will. *The Guardian*, 2017. szeptember 19. Online: www.theguardian.com/technology/2017/sep/19/facebooks-war-on-free-will
- Fukuyama, Francis: *A nagy szétbomlás. Az emberi természet és a társadalmi rend újjászervezése*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2000.
- Gombos Katalin: *Az Európai Unió joga*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2017.
- Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, Osiris Kiadó, 2008.
- Hoffer, Raoul: Austrian Competition Law: Tough on Big Tech. *Competition Law International*, 15. (2019), 1. 131–138.
- Jacobsen, Benjamin – David Beer: Quantified Nostalgia: Social Media, Metrics, and Memory. *Social Media + Society*, 7. (2021), 2. Online: <https://doi.org/10.1177/20563051211008822>
- Kim, Young Ran: Digital Services Tax: A Cross-Border Variation of the Consumption Tax Debate. *Alabama Law Review*, 72. (2020), 1. 131–185.
- Klonick, Kate: The Facebook Oversight Board: Creating an Independent Institution to Adjudicate Online Free Expression. *Yale Law Journal*, 129. (2020), 8. 2418–2499.
- Koltay András: *Az új média és a szólásszabadság – A nyilvánosság alkotmányos alapjainak újragondolása*. Budapest, Wolters Kluwer, 2019.
- Koltay, András: The Private Censorship of Internet Gatekeepers. *University of Louisville Law Review*, 59. (2020), 2. 255–304.
- Kovács Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2011.

- Manners, Ian: Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? *Journal of Common Market Studies*, 40. (2002), 2. 235–258. Online: <https://doi.org/10.1111/1468-5965.00353>
- Martonyi János: *Nyitás és identitás – Geopolitika, világkereskedelem, Európa*. Szeged, Jurisperitus Kiadó, 2018.
- NMHH: *Internetes közönségmérési adatok (2020. IV. negyedév)* (2021. február 25.). Online: https://nmhh.hu/cikk/218350/Internetes_kozonsegmeresi_adatok_2020_IV_negyedev
- Number of Monthly Active Facebook Users Worldwide as the 4th Quarter of 2021 (in millions). *Statista*, 2022. február 4. Online: www.statista.com/statistics/264810/number-of-monthly-active-facebook-users-worldwide/
- OECD: *Statement on a Two-Pillar Solution to Address the Tax Challenges Arising from the Digitalization of the Economy* (2021. július 1.). Online: www.oecd.org/tax/beps/oecd-g20-inclusive-framework-on-beps-progress-report-july-2020-september-2021.htm
- Oversight Board: *Ensuring Respect for Free Expression Through Independent Judgement* (é. n.). Online: <https://oversightboard.com/>
- Ryngaert, Cedric: Symposium Issue on Extraterritoriality and EU Data Protection. *International Data Privacy Law*, 5. (2015), 4. 221–225. Online: <https://doi.org/10.1093/idpl/ipv025>
- Scott, Mark – Laurens Cerulus: Europe’s New Data Protection Rules Export Privacy Standards Worldwide. *Politico*, 2018. január 31. Online: www.politico.eu/article/europe-data-protection-privacy-standards-gdpr-general-protection-data-regulation/
- Select Committee on Intelligence United States Senate: *Russian Active Measures Campaign and Interference in the 2016 US Election* (é. n.). Online: www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/documents/Report_Volume1.pdf
- Sharman, Jason C.: *Empires of the Weak*. Princeton, Princeton University Press. 2019.
- Sigmar, Gabriel: Wie Macron Frankreich zum Anführen machen will, *Der Tagesspiegel*, 2021. január 7. Online: www.tagesspiegel.de/politik/das-machtvakuum-in-der-eu-wie-macron-frankreich-zum-anfuhrer-machen-will/26770220.html
- Sjursen, Helene: The EU as a ‘Normative Power’: How Can This Be? *Journal of European Public Policy*, 13. (2006), 2. 235–251. Online: <https://doi.org/10.1080/13501760500451667>
- Weintraub, Ellen L. – Thomas H. Moore: Section 230. *Georgetown Law Technology Review*, 4. (2020), 2. 625–640.
- Zielonka, Jan: Europe as a Global Actor: Empire by Example? *International Affairs*, 84. (2008), 3. 471–487. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2008.00718.x>
- Zielonka, Jan: The EU as an International Actor: Unique or Ordinary? *European Foreign Affairs Review*, 16. (2011), 3. 335–352. Online: <https://doi.org/10.54648/EERR2011021>